

ШУМЕНСКАТА ПОЛИГРАФИЧЕСКА ИНДУСТРИЯ –

ФАКТОР В СТОПАНСКИЯ И ОБЩЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ (1878–1947)

РОСИЦА АНГЕЛОВА

Освобождението на България разкрива благоприятни перспективи за развитието на по-богат книжовен живот в Шумен. Той се поражда от необходимостта да бъдат удовлетворени порасналите, по-висши духовни потребности на увеличилата се интелигенция в града, който е общински и окръжен център. Административните длъжности в него се заемат от хора с културни интереси. Освен това някои от тях, (и особено учителите) проявяват и чисто творчески амбиции. Към всичко това бихме могли да прибавим и сравнително ранното създаване на печатна база в Шумен. За кратко време в града се откриват няколко печатници – през 1883 г. на Спас Попов, през 1887 г. на Димитър Кънчев и др. От съществуващите през 1891 г. в страната 55 печатници, две са в Шумен. По същото време няма печатници в градове като Бургас, Добрич, Кюстендил, Хасково, Ямбол и др. Шумен мери ръст с Варна, Плевен, Стара Загора и Търново(1). В периода 1878–1947 г. шуменските журналисти и печатари се потапят в атмосферата на изграждащата се млада държава и демонстрират толерантност в пълния етнически и религиозно отношение град.

Началото на полиграфическата индустрия в Шумен се поставя веднага след Освобождението. То се свързва с

откриването печатница „Спас Попов“ (1883)(2). Първият печатар в Шумен е Спас Попов Харитонов. Той напуска шивашкия си дюкян през 60-те години на XIX в. и става печатарски работник във Влашко. Там натрупва значителен опит и след Освобождението открива собствена печатница в Русе. Голямата конкуренция го принуждава скоро да се премести в Шумен. В началото печатницата е неугледна типография с ръчна преса. Многото поръчки принуждават Спас Попов да закупи нова техника – скоропечатна машина и нови букви и по този начин полага предприятието си на солидни основи. Цилиндричната (скоропечатна) машина, произвеждана предимно в Германия, се движи по-леко – с въртач и изкарва средно 1000 печатни листа на час, а когато е снабдена с мотор – до 1200–1800. Машината съдържа един цилиндър, до който се движат валаците с мастило. След всяко едно завъртане на главния цилиндър, машината изкарва печатен лист(3).

След смъртта на Спас Попов делото му е подето от сина му Величко – човек с голям размах. През март 1907 г. Величко Спасов Попов и Нако Пейнерлиев(4) откриват събирателно дружество под фирмата „В. С. Попов и Сие“ за търговия и печатарство с печатница „Спас Попов“(5). Делата на дружест-

вото се управляват от Пейнерлиев. През ноември с.г. те развалят съдружието и фирмата престава да съществува(6). Нако Пейнерлиев продължава самостоятелно(7).

През 1910 г. в печатницата има една печатна машина и една американка, които се обслужват от 1 машинист, 6 словослагатели, 1 подавач, 1 книговезец и 1 сгъвач(8). Под името „Книгоиздателство, печатница и книжарница „Спас Попов“ печатницата е най-голямата в Лудогорието(9). Освен книги, тук се печата акциденция, която задоволява нуждите на голяма част от страната, педагогическа литература, учебни пособия и др.

На 4 октомври 1922 г. Величко Спасов Попов и Нако Г. Пейнерлиев регистрират отново събирателно дружество – печатница, книжарски и книговезки услуги(10). Скоро събарят сградата на старата печатница на ул. „Дунав“ 44 и строят ново здание(11). Вероятно отношенията се обтягат и в началото на 30-те години съдружниците се разделят отново.

През 1936 г. Величко Попов регистрира еднолична фирма – книгоиздателство, печатница, книжарница и книговезница. Собственикът е роден на 27 октомври 1880 г. в Русе. Има гимназиално образование. Работилницата му е на ул. „Митрополит Симеон“ №142. Син е на Спас Попов Харитонов и Атанаска Михайлова.

Печатницата на В. Попов разполага с 1 електродвигател с 5 к. с., 2 плоски печатарски машини (63/95), една (42/58), една (40/50), 2 американки (25/30 см), 1 нож за рязане на хартия, една линейка, 1 преса. В нея работят 6 души

административен персонал и среден брой работници – 37(12) Използва предимно български материали. Отпечатва бланки, формуляри, протоколни книги, обявления, договори, заповедни книги, разписки, касови книги и др. Реализира стоката в Кюстендил, София, Варна, Свищов, Трявна, Лом и др.(13).

От март 1945 г. за търговски пълномощник е назначен Цветан Димитров от Шумен. След национализацията печатницата продължава работа като печатница „Георги Димитров“(14).

Малко по-късно през 1887 г. Димитър Кънчев открива втората печатница в града – „Гутенберг“. Димитър Кънчев е предприемчив и трудолюбив литограф. Внася машини от Виена. Работи повече акциденция(15). Печатницата се помещава в долния етаж на хотел „Гутенберг“. В нея се издават в. „Народно съзнание“ и в. „Шуменски глас“.

В началото на века фирмата „Петър Кънчев&син“ открива собствена работилница за училищни помагала и пособия(16). Министерството на просветата с протокол № 95 от 12 септември одобрява и препоръчва на всички училища в страната да закупват помагалата. В протокола четем: „...Представените помагала в нищо не отстъпват по изработката си на европейските и това може само да ни радва. Родната индустрия е отишла тъй напред, че може да се конкурира с европейската за в случая“(17). След войните дейността е продължена от сина Кирил Кънчев(18). Той открива книжарница,

книгоиздателство, вестникарска агенция и работилница.

През 1904 г. Д. Кънчев продава книжарницата на книжаря Димитър Иванов. Със закупения инвентар той открива печатница „Победа“. През 1910 г. тя разполага с 1 печатна машина(19), 1 американка(20), които се обслужват от 3 словослагатели(21). В печатницата се отпечатват в. „Доблест“ и сп. „La Jeunesse bulgare“ („Българска младеж“).

Под това наименование тя работи до ноември 1913 г., когато е откупена от двамата му работници Йосиф Аргеоти(22) и Пеню Пенев(23) и продължава дейност на съдружнически начала(24). В нея са издадени около 10 книги.

Печатница „Искра“ е открита през 1890 г. от известния учител Васил Йорданов(25). Печатницата е просторна, съоръжена с най-нови машини и ксилография – цех за изработване на клишетата. Тук са отпечатани „Миналото“ на Стоян Заимов, мемоарите на Тодор Икономов, както и следните периодични издания: в. „Защита“, в. „Младина“, сп. „Искра“ и сборникът „Почивка“. Съществува до 1901 г.

Димитър Благоев и Янко Сакъзов през есента на 1891 г. откриват печатница „Основа“. Няма сведения откъде е закупена печатницата. За покупката ѝ са дадени 8000 лв. Инсталирана е в един от дюкяните на читалище „Напредък“. Първи работник словослагател е Христо Генчев. Помага му Стефка Русева. Самият Благоев взема участие в работата – оказва помощ на словослагателя, извършва корекции, отговаря за административната работа(26). Печатницата непрекъснато е в затруд-

нение – няма достатъчно оборотни средства, поръчки.

Работи до 1893 г., когато е преместена в Търново. За година и половина в нея са отпечатани дванадесет книги и два вестника – „Правдина“ и „Работник“(27).

През 1892 г. е открита печатница „Опит“ на Димитър Търговски. В началото на 1907 г. тя става съдружническо предприятие на двамата му сина Пресиян и Любомир(28). На 26 юли с.г. обаче двамата братя се разделят по взаимно съгласие(29). Целият актив и пасив на съдружието остава в Любомир Търговски. Тя е една от големите и добре обзаведени печатници, в която са отпечатани близо 200 книги и брошури(30). През 1910 г. печатницата разполага с 1 печатарска машина, 1 американка, които дават препитание на 1 машинист и 8 словослагатели(31).

С инвентара на общата печатница се обзавежда през 1929 г. печатница „Любомир Търговски“. Книгопечатната ѝ продукция е около 45 книги. Печатницата работи до 1940 г. След закриването инвентарът е продаден в Разград(32).

Другият съдружник на старата фирма – Пресиян Търговски, заедно с Димитър Пр. Търговски и Борис Пр. Търговски образуват събирателно дружество с предмет на дейност книжарство и печатарство(33). След смъртта на бащата през 1940 г. синовете продължават дейността(34). В нея се работят всички видове търговски тефтери, обикновен и цветен печат, подвързия. Към печатницата се отваря и книжарница, в която се продават всички издания на

печатницата, а освен това ученически пособия, сметачни машини и музикални инструменти. Печатницата работи с нов машинен и буквен инвентар до национализацията. Отпечатва около 50 книги и няколко периодични издания.

На 17 декември 1948 г. Борис Търговски се оттегля и дейността е продължена от ЕТ „Димитър Пресиян Търговски“ (35). Печатницата е национализирана (36).

През 1898 г. книжарница, книговезница и печатница открива Владимир Р. Блъсков (37). В нея се отпечатват списание „Просвета“, бюлетин „Телеграми“ и сп. „Паметник“ на Илия Р. Блъсков (38).

Еню Марковски също регистрира фирма през 1907 г. в Шумен с предмет на дейност печатарство (39). Целта му е да издава в. „Печатар“, органта Българския печатарски профсъюзен съюз.

В началото на Първата световна война започва да работи печатница „Нова епоха“ на Станю Дайчев, собственик на малка книжарница и книговезница. Печатницата е обзаведена само с една американка. Работи предимно бланки и подвързия (40). В нея са издадени около 20 книги и брошури. Въпреки скромното си съществуване печатницата работи до национализацията.

Печатница „Йосиф Аргоети“ започва дейност през 1922 г. (41). Тя продължава работа с по-голяма част от инвентара на печатница „Победа“. В нея са отпечатани 45 книги и брошури. Работи до 1931 г. Аргоети има и собствена книжарница.

Другия наследник на „Победа“ е

печатница „Пеню Пенев“. Собственикът закупува нов машинен инвентар и работи до национализацията (42). Тя дава значителна продукция освен акцидентията – около 65–70 книги и няколко периодични издания. Печатницата е снабдена с американка – четвъртинка 70/100 и плоскопечатна машина – половинка 70/100. В нея работят петима работници. Тя е единствената, в която се отпечатват афиши. Книгите, които са печатани тук, са предимно на издателство „Светлина“ на Иван Лесичков, а вестниците са „Шуменска заплата“ и „Шуменска дума“.

През 1933 г. печатарският работник Ангел Николов открива печатница „Зора“ (43). Ангел Николов започва да учи занаят едва 14-годишен в печатницата на Величко С. Попов. Известно време упражнява занаята в София. Печатницата е оборудвана с плоскопечатна машина „Майлендер“ (44). Нейната книгопечатна продукция е около 25 книги и брошури.

Има данни, че преди Първата световна война в Шумен съществуват още две печатници – на Петър Глушков и на Иван Лесичков (45). Липсват обаче подробни сведения за тях.

Шумен е пъстър в етническо, религиозно и езиково отношение град. Съсредоточаването в него на компактно турско население, наличието на турски училища естествено предполага съществуването на турски печатници. В периода развиват такава дейност три.

Адвокатът Сабри Садъков (46) открива печатница „Тераки“ на 1 февруари 1927 г. (47). Печатницата разполага с най-модерната плоска машина, която с целия печатарски инвентар е от-

купена от печатница „Спас Попов“ през 1940 г. Освен с печатарство Садъков се занимава с книжарство и книгоиздателство. Той отпечатва над 300 учебници за турските училища. Излизат и следните периодични издания: „Прав глас“, „Прав път“, „Борба“, „Ислямски глас“, „Възпитание“, „Нова Реч“, „Другар“ и „Възпитателно огнище“(48).

През 1934 г. се открива печатница „Интибах“ от Ариф Оруч(49). Собственикът е редактор на в. „Yarin“ („Утро“). Обслужва висшето духовно училище „Нювваб“.

Кемал Хасанов отваря през 1937 г. печатница „Хавадис“. В нея се печата вестник със същото наименование – „Xavadis“ („Новини“).

Косвени данни сочат съществуването в града на още една турска печатница „Илери“. В нея се печата вестник „Човек“ през 1925 г.(50).

Само една година работи в града и печатницата на Оханес Аведарян(51). Той разполага с турски, арменски и малко български букви за печатане предимно на визитни картички. Извършва и търговия с пощенски картички. В края на 1907 г. се премества в Пловдив, където продължава дейността си. В печатницата излизат сп. „Пионер“ на арменски език и поредицата книжки по религиозни и нравствени въпроси „Свидетел на истината“ на турски език(52).

Полиграфическата индустрия в Шумен има своето място в цялостното икономическо развитие на града. През отделните периоди тя отразява общественно-политическия и духовен живот на града и дава прехрана на немалък брой

работници. До войните за национално обединение в града има 21 типографски работници – 20 мъже и една жена(53). В страната числото на типографските работници е 1549, или в Шумен работят 1,35% от тях. По народност 13 са българи, 7 евреи и 1 от друга народност. На възраст работниците са от 11 до 35 години, с работна заплата от 5 до 80 лв. Изплащането на възнагражденията става месечно при Дим. Иванов и седмично – при Спас Попов и Л. Търговски. Работното време е 8,5–9 часа.

След войните в града има 13 полиграфически индустриални заведения, в които работят 76 души, от които 74 мъже и две жени(54). От тях 14 са стопани. Само едно индустриално заведение е с 45 работници, в останалите работят между 1 и 9 работника.

Те са дребни промишлени предприятия с остаряла и бедна полиграфическа база и малък брой работници. Основна дейност е акциденцията – печатането на регистри, формуляри, афиши, покани, визитки, некролози и пр. Собствениците на печатниците в мнозинството си са бивши печатарски работници и активно вземат участие в производствения процес. Допълнително занятие на почти всички печатари е книжарството.

Развитието на печатното производство е в тясна връзка със състоянието на пресата и интересът към книгата. В периода 1887–1912 г. в Шумен излизат 39 заглавия на български език с различна продължителност, а през 1919–1941 г. – 80 издания на български език. Средно на година излизат от две до четири периодични изда-

ния. Етническото многообразие в града слага своя отпечатък. Излизат значителен брой издания на чужди езици – един на арменски, 1 на иврит, 1 на есперанто и 1 на френски. Първото печатно издание на турски език в Шумен е в „Dogru seda“ („Прав глас“). Вестникът е на неутрални позиции и се списва в Шумен и Разград. Излиза само в седем броя през 1907 г. Печата се в печатница „Тераки“.

Интересен е опитът на шуменските есперантисти да издават свой всекидневник – „Telegramo“. Идеята им е да списват вестника си изцяло на международен език и така да пропагандират есперанто.

Отпечатването на местните вестници и списания става предимно в шуменските печатници. С най-много поръчки са „Типограф“ на Спас Попов, „Пеню Пенев“ и „Любомир и Пресиян Търговски“.

В периода 1878–1947 г. шуменските журналисти и печатари се потапят в атмосферата на изграждащата се млада българска държава. В града възникват и заемат своето място организации на всички политически партии в страната и като основен елемент на буржоазната демокрация започва списването на местни партийни вестници. Свой периметър имат и периодичните издания с друга насоченост – независимо-информационни, рекламни, просветни, нравствено-религиозни, детски и други. С тези постижения шуменската журналистика и печатарско съсловие бележат съзиданието, новото национално самочувствие и общата воля за единение на цялата българска нация, както и вписването

и в европейските традиции и достижения.

Бележки

1. **Списание** на Българското икономическо дружество, 1910, бр. 3-4, с. 233.
2. **ТДДА Шумен**, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 23, л. 1
3. **Списание** на Българското икономическо дружество, 1910, бр. 3-4, с. 237.
4. Пейнерлиев е роден през 1870 г. в Шумен в семейството на Георги Добрев и Тодорица попСтефанова.
5. **ТДДА Шумен**, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 340, л. 1
6. Пак там, л. 5.
7. **ТДДА Шумен**, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 362. Неправилно Г. Джумалиев посочва, че годината е 1932. – Шуменска заря, бр. 148, 22 дек. 1973 г.
8. **Списание** на Българското икономическо дружество, 1910, бр. 3-4, с. 253.
9. **Полиграфия**, 1983, бр. 3, с. 29.
10. **ТДДА Шумен**, ф. 583 к, оп. 1, а.е. 1, л. 1.
11. **ТДДА Шумен**, ф. 583 к, оп. 1, а.е. 1, л. 25.
12. **ТДДА Шумен**, ф. 583 к, оп. 1, а.е. 1, л. 7.
13. **ТДДА Шумен**, ф. 583 к, оп. 1, а.е. 3, л. 26, 27, 30, 35, 37, 40, 57, 68, 89, 121, 152.
14. **ДВ**, бр. 302, 23 дек. 1947.
15. **Шуменска заря** бр. 148, 22 дек. 1973.
16. **Книжарски бюлетин**, бр. 1, 10 март 1928.
17. **Книжарски бюлетин**, бр. 4, 5 окт. 1928.
18. **ТДДА Шумен**, ф. 469, оп. 1, а.е. 25, л. 1-3.
19. Печатната машина обема най-малко 1/2 кола за печат или 2 обикновени вестникарски страници.
20. Американката е малка машина, в която се печатат дребни печатни форми.
21. **Списание** на Българското икономическо дружество, 1910, бр. 3-4, с. 253.
22. Йосиф Аргоети е роден през 1883 г. в Шумен в семейството на Израил Аргоети и Мазал Изаилова.
23. Пеню Пенев е роден в Шумен през 1883 г. в Шумен в семейството на Райна Жекова и Пеню Кара Кулев.

24. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 793, л. 1.
25. Васил Йорданов – роден през 1857 г. в Шумен в заможно семейство. Завършва педагогическия институт в Москва. Специализира в областта на естествените науки. Преподава след Освобождението във Видин, Лом и Шумен. – ТДДА Шумен, ф. 714 К, оп.1, а.е. 113, л. 4.
26. ТДДА Шумен, ф. 714 К, оп. 1, а.е. 113, л. 1.
27. Коларовградска борба, бр. 35, 5 май 1954.
28. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 339, л. 1.
29. Пак там, л. 5.
30. Шуменска заря, бр. 148, 22 дек. 1973.
31. Списание на Българското икономическо дружество, 1910, бр. 3-4, с. 253.
32. Шуменска заря, бр. 148, 22 дек. 1973.
33. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 1409.
34. Умира на 23 юни 1940 г. - Шуменска поща, бр. 339, 26 юни 1940; Шуменски общински вестник, бр. 25, 2 юли 1940.
35. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 1409.
36. ДВ, бр. 302, 27 дек. 1947.
37. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 25, л. 1. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 1409
38. Ангелова, Р. Периодичният печат в Шумен 1844-1944. Предговор, съставителство и бележки. Велико Търново, 2003, с. 62.
39. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 359, л. 1.
40. Полиграфия, 1983, бр. 3, с. 29.
41. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 1021, л. 1
42. ДВ, бр. 302, 27 дек. 1947.
43. ТДДА Шумен, ф. 714 К, оп. 1, а.е. 113, л. 6.
44. Полиграфия, 1983, бр. 3, с. 29.
45. Пак там.
46. Сабри Садъков е роден през 1892 г. в Шумен.
47. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 1356, л. 1.
48. Ангелова, Р. Периодичният печат в Шумен ..., с. 62.
49. ТДДА Шумен, ф. 714 К, оп. 1, а.е. 113, л. 6.
50. Годишник на Народната библиотека в Пловдив. Пловдив, 1925, с. 105.
51. ТДДА Шумен, ф. 53 К, оп. 1, а.е. 341, л. 4.
52. Ангелова, Р. Периодичният печат ..., с. 62.
53. Списание на Българското икономическо дружество, 1910, бр. 6, с. 418.
54. Резултати от преброяване на индустриалните и търговските заведения 1926, с. 91.